

**КОМПОЗИЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ –
СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

У статті наголошено на важливості формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва композиційної компетентності як основного компонента їх професійної підготовки. Знання законів, правил і прийомів композиції (цілісності, єдності, симетрії й асиметрії, масштабу, ритму і пропорції, нюансу і контрасту, статички та динаміки, перспективи, групування, підбору кольорового вирішення твору тощо), вдале їх застосування в художній практиці складає основу композиційної компетентності вчителя образотворчого мистецтва.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній учитель образотворчого мистецтва, композиційна компетентність, композиція, закони композиції.

Постановка проблеми. Вчитель образотворчого мистецтва – особистість, що має високий фаховий рівень мистецьких знань, умінь і навичок; мислить творчо та вміє передати свій досвід іншим. Саме вміння використовувати набуті знання, вміння, навички та досвід, досягнувши при цьому максимально позитивного педагогічного результату, і є професійною компетентністю майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Вона включає знання з історії та теорії мистецтв, живопису, рисунку, композиції, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, дизайну та методик їх викладання; майстерність, педагогічну культуру тощо. Композиція є підґрунтям, основою створення малюнку, живописного полотна, твору скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, інших видів візуальних мистецтв, а тому композиційні компетентності посідають головне місце в структурі професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

На сьогодні недостатньо досліджено зміст і структуру професійних компетентностей майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, зокрема композиційної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення майбутніми вчителями методики викладання різновидів образотворчого мистецтва досліджували А. Бабенко, Н. Хоружа, В. Ганзен, П. Кудин, В. Ломов, Н. Сокольников, Є. Шорохов, Ф. Ковальов та ін. Формуванню творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва присвячено праці Л. Бичкової, І. Зязюна, С. Коновець, Л. Масол, І. Мужикової, О. Рудницької, О. Шевнюк, В. Шпильчака та ін.

Мета статті – аналіз і узагальнення досліджень науковців уможливило висновок стосовно того, що проблемі формування композиційної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва приділено недостатньо уваги, що зумовило і написання нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Композиція – це побудова твору, яка обумовлена його змістом, призначенням і характером; а також і сам твір, кінцевий результат діяльності художника. Вона організовує як внутрішній простір твору, так і його співвідношення з навколишнім середовищем, взаємодію з глядачем. Термін «композиція» використовується науковцями, митцями для позначення як багатофігурної картини, так і скульптурної групи, тому вона є основою вивчення малюнку, живопису, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури та дизайну. Саме композиція надає твору єдності, цілісності, підпорядковуючи його структурні елементи один одному і цілому. Композиція так би мовити «тримає» увесь простір художнього твору, організовує його і підпорядковує своїм законам [3, с. 164].

Проблеми композиції важко пояснювати через специфіку самого образотворчого мистецтва, яке засноване на показі явищ чи фактів дійсності, що пройшли через творчу свідомість художника та знову повернулися в дійсність у вигляді творів мистецтва. Крім того, художній твір може стати виразним, значимим, таким, що запам'ятовується тільки тоді, коли в ньому

виразно простежується голова думка, знайдено загальне і з цим загальним органічно пов'язані всі елементи. Виділення головного та знаходження спільного – твору в цілому, вирішення образу – це і є композиція картини.

Характеризуючи ознаки композиції, варто відзначити, що вони є певним узагальненням об'єктивних закономірностей і взаємозв'язків, явищ реального світу. Ці закономірності, взаємозв'язки виступають в художньо перетвореному вигляді; ступінь і характер їх перетворення й узагальнення пов'язані з жанром, ідеєю, матеріалом, технікою виконання художнього твору, незалежно від того, до якого виду пластичних мистецтв він належить. Відповідно до цього існують закони композиції.

Виділяють такі основні закони композиції, як симетрія й асиметрія, масштаб, ритм і пропорції, нюанс і контраст, статика та динаміка, перспектива, групування, кольорове рішення твору тощо. Знання цих законів, вдале їх застосування в художній практиці і складає основу композиційної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Крім знання цих законів, композиційну компетентність учителя образотворчого мистецтва складають правила та прийоми композиції. Це композиційна техніка, яка в різні часи змінювалася разом із розвитком того чи іншого стилю, епохи в мистецтві та залежала від виду пластичного мистецтва, його жанру, від уміння художника професійно застосовувати образотворчі засоби у своїй творчій діяльності. Починаючи створювати майбутню композицію, художник повинен найперше вирішити для себе, що саме він хоче сказати глядачеві своїм твором, які емоції, переживання, настрої у нього викликати, спробувати уявити, якою буде мистецький твір. Як правило, спочатку художник виконує декілька невеликих ескізів, у яких веде пошук найбільш виразної композиції. На цьому етапі визначається, яким буде формат картини (втягнутим по вертикалі, прямокутним, квадратним, витягнутим по горизонталі тощо) та її розміри.

Зарубіжна та вітчизняна мистецько-педагогічна практика довела необхідність формування композиційних навичок у майбутніх учителів

образотворчого мистецтва. Художник, не озброєний знаннями композиційної побудови схожий на людину, що наважання шукає двері в темній кімнаті. Він завжди буде в полоні різних випадковостей, прорахунків і помилок, що неминуче зменшать художні переваги його робіт. Без знань композиції неможливо піднятися до тих висот художньої досконалості, які були підкорені відомими творцями [1, с. 28].

З огляду на це, до змісту професійної підготовки фахівців у педагогічних закладах мистецького спрямування включено обов'язкові курси «Основи композиції» або «Композиція». Композиційні закони та особливості їх застосування студенти засвоюють також під час вивчення таких дисциплін, як «Рисунок», «Живопис», «Декоративно-прикладне мистецтво», «Історія мистецтв» тощо. Так, для розвитку в майбутніх учителів образотворчого мистецтва композиційного відчуття та виховання в них художнього смаку на історії мистецтв вони знайомляться з творами сучасних художників, аналізують репродукції картин відомих митців, роблять копії картин, обговорюють принципи їх композиційної побудови, бо вивчення класичних творів живопису переконує в тому, що в основі їх композиції лежать провідні закономірності.

Пізнавши основні закони композиції, її правила та прийоми, вміння застосовувати їх на практиці, аналізувати композиційні особливості творів мистецтв, тобто оволодівши композиційною компетентністю, майбутні вчителі образотворчого мистецтва одержують досвід аналізу та глибокого розуміння творів різних стилів і жанрів усіх видів пластичних мистецтв.

Композиційна компетентність має велике значення для розвитку образного мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва, підготовки їх до самостійної художньої та педагогічної діяльності. Художні враження, систематичні замальовки, начерки, ескізи, етюди будуть тим матеріалом, що дозволить їм глибоко й серйозно розробляти власні сюжети й мотиви, а спостереження за довкіллям та життєдіяльністю людини складатимуть основу майбутніх художніх творів. Виховання в майбутніх учителів образотворчого мистецтва звички робити натурні замальовки, начерки, етюди з метою їхньої

подальшої художньої розробки в композиційних завданнях – одна з важливих проблем процесу формування композиційної компетентності.

Навчальна програма з дисципліни передбачає виконання ескізів композицій на різні теми та сюжети залежно від виду й жанру образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Основи курсу композиційної грамоти, зокрема закони, правила, прийоми й засоби композиції, засвоюються студентами як на лекціях, семінарських, практичних і лабораторних заняттях, так і під час самостійної та індивідуальної роботи.

Як зазначалося вище, курс композиції тісно пов'язаний із такими дисциплінами, як малюнок, живопис, історія мистецтва. Опановуючи малюнок чи живопис, студенти мимоволі звертаються до основ композиції, бо будь-яке зображення потрібно грамотно розміщувати, розташовувати на картинній площині залежно від її розміру та формату. Без знання композиції неможливо зрозуміти твори мистецтва та історію його розвитку, усвідомити значення й роль композиції, малюнку, живопису станкового твору. Композиція – це сутність творчості, яка вирішує її якість і ступінь впливу на глядача. Ніщо так не пов'язано з ідеєю, задумом, сюжетом картини, як її композиція [3, с. 271]. Саме через неї митець доступно й художньо переконливо виражає свою думку, тому сформовані композиційні компетентності так необхідні в професійній діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Загальний закон композиції – вимога цілісності та єдності – по-різному проявляється в різних жанрах і видах живопису. Наприклад, композиція в натюрморті пов'язана з розташуванням предметів, які художнику потрібно зобразити; у пейзажі – з вибором точки зору; у монументальному живописі сильніше виступає архітектурний початок, побудова, стійкість елементів, прив'язка до стіни, яка, хоча й обмежує художника, проте надає його образам більшої міцності. Досягнення єдиного цілого передбачає, щоб картина не видавалася зображенням окремих елементів, не розпадалася на окремі частини. З цією метою майбутній учитель образотворчого мистецтва в кожному

конкретному випадку має по-новому вирішувати художнє завдання, бо для забезпечення вимог цілісності доводиться користуватися різними прийомами.

У композиційній побудові яскравим акцентом виступають контрасти. Наприклад, при створенні картини важливі контрасти великих і малих величин, динамічного й нерухомого, яскравого та стриманого в кольорі тощо, бо все відносне і пізнається в порівнянні. Головне в картині можна виділити яскравим кольором на спокійному тлі, великі розміри підкреслити невеликими предметами і навпаки тощо.

Окрім знання законів, композиція вимагає від художника розвиненого абстрактного мислення та вміння оперувати узагальненими, спрощеними, звільненими від зайвих деталей формами та силуетами, якими він має виразити сюжет. Студентам потрібно наполегливо відшукувати вдале розташування елементів композиції у творі. Для цього, наприклад, при створенні графічного чи живописного твору можна вирізати з паперу фігури персонажів і елементів композиції та рухати їх на площині картини в різних варіаціях, поки не знайдуться найбільш вдалі поєднання силуетів і оптимальне розташування їх на полі картині.

Майбутнім учителям образотворчого мистецтва варто пам'ятати, що вибір найбільш виразного сюжету для композиції – складне завдання. Один і той самий сюжет кожна людина сприймає і тлумачить по-різному. Під сюжетом розуміють те, що безпосередньо зображає художник, а зміст або тема можуть бути набагато ширшими, тому на одну тему можна створити твори з різними сюжетами.

При формуванні композиційної компетентності варто звернути увагу майбутніх учителів образотворчого мистецтва на «золоту пропорцію» як наукову теорію композиції, основу формоутворення, застосування якої забезпечує багатство різновидів композиційних форм у всіх видах пластичних мистецтв. Форма, організована за допомогою «золотої пропорції», сприяє виникненню у глядача враження краси, узгодженості, співрозмірності, гармонійності [2, с. 78]. Знання законів «золотої пропорції» допомагає

студентам творити свідомо та вільно. Використовуючи її закономірності, вони можуть досліджувати натуру та пропорційну структуру будь-якого художнього твору, що відіграє важливу роль у вивченні творчої спадщини та мистецтвознавчому аналізі зразків усіх видів пластичних мистецтв.

Отже, знання прийомів, правил і законів композиції допоможе майбутнім учителям образотворчого мистецтва зробити свої твори виразнішими. Теоретичні питання композиції, зрозумілі й закріплені в процесі набуття практичних художніх навичок, мистецького досвіду вкрай необхідні майбутнім викладачам образотворчого мистецтва, оскільки вони повинні не тільки учити дітей образотворчої грамоти, але й розвивати їх творчі й мистецькі здібності, виховувати в них естетичний смак.

Проте варто пам'ятати, що знання законів і правил композиції – не самоціль, а лише засіб, що допомагає досягти успіху в мистецтві. Інколи свідоме порушення композиційних правил веде до творчого успіху, якщо допомагає творцеві точніше втілити свою ідею. Науковці наголошують, що сутність композиції не можна зводити тільки до строгих правил, без чіткого виконання яких художник не може стати майстром композиції. Остання в образотворчому мистецтві – це прояв художньої творчості митця. Майстер, що досяг у творчості мистецької зрілості, може сам створювати для себе нові закони.

На нашу думку, варто знайомити майбутніх вчителів образотворчого мистецтва з науковими знаннями з математики (геометрія та перспектива), фізики (світло та колір), анатомії та фізіології (структура та робота ока), психології (сприйняття кольору та його вплив на людину), що сприятиме кращому формуванню композиційної компетентності. Тільки поєднання і взаємозв'язок усіх цих знань, умінь із загальними законами, прийомами композиції допоможе майбутнім учителям образотворчого мистецтва стати справжніми «композиторами», істинними творцями, що допоможе якісно передати свій художній досвід майбутнім поколінням.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1) композиція – це, з одного боку, процес народження твору мистецтва від початку до кінця, від появи задуму до його завершення; з іншого боку, – своєрідний комплекс засобів розкриття змісту картини, що сприяє найбільш повному, цілісному і виразному рішенню задуму творця;

2) композиційна компетентність – основа професійної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, бо знання законів, прийомів і способів композиції допоможе реалізувати творчий потенціал студентів у всіх видах образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Подальшого дослідження, на наш погляд заслуговує детальний розгляд окремих законів композиції – симетрії, асиметрії, масштабу, ритму, пропорції, нюансу, контрасту, статики, динаміки тощо.

Список використаної літератури:

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р.Арнхейм. – М.: Искусство, 1994. – 187 с.

2. Ганзен В.А, Кудин П.А, Ломов В.Ф. О гармонии в композиции / Техническая эстетика. – 2009, № 4. – С.78.

3. Шорохов Е.Н. Композиция / Е. Н. Шорохов. – М.: Просвещение, 1986. – 386 с.

Bibliography:

1. Arnheim R. Iskustvo i vizualnoe vospriyatie. M.: Iskustvo, 1994. – 187 s. (in Russian).

2. Ganzen V.A, Kudin P.A, Lomov V.F. O garmonii v kompozitsii / Tehnicheskaya estetika. 2009. # 4. S.78. (in Russian).

3. Shorohov E.N. Kompozitsiya. M., 1986. – 386 s. (in Russian).

Alexander Tarasenko, Natalia Dihtiar

COMPOSITION COMPETENCE

AS A REUSABLE COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS

The article states that among the many structural components that form the basis of the artistic education of future teachers of fine arts, it is the compositional

competence that occupy the main place, because the composition is the basis, the basis of the creation of a picture, a painting, a work of sculpture, decorative and applied arts, other types of visual arts.

The author noted the importance of the formation of composite competence as the main component of their professional training among future teachers of the visual arts. Knowledge of the laws, rules and methods of composition (integrity, unity, symmetry and asymmetry, scale, rhythm and proportion, nuance and contrast, statics and dynamics, perspectives, grouping, selection of colour solutions of the work, etc.), their successful application in art practice is the basis of the composite competence of an art teacher.

It is emphasized that there are such basic laws of composition - symmetry and asymmetry, scale, rhythm and proportions, nuance and contrast, statics and dynamics, perspective, grouping, colour decision of a work, etc. Knowledge of these laws, their successful application in artistic practice forms the basis of the compositional competence of the future teacher of fine arts. In addition to knowing these laws, the compositional competence of the teacher of fine arts is made up of rules and techniques of composition. This is a compositional technique, which at various times varied with the development of a particular style, an era in art and depended on the type of plastic art, its genre; from the artist's ability to professionally apply visual means in his creative activity.

Starting to create a future composition, the artist must first of all decide for himself what exactly he wants to tell the viewer his work, what emotions, experiences, mood he has to cause. The author emphasizes that it is through the composition that the artist expresses his idea, thought; the laws of composition help make this idea understandable to the viewer, important and artistic.

Keywords: *vocational training, future teacher of fine arts, compositional competence, composition, compositional laws.*